

İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti

Sorğu kitabçası

BAKI - 2016

İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti

Sorğu kitabçası

BAKI - 2016

Tərtibçi:

A.Abdullayeva

**Redaktor və
buraxılışa məsul:**

K.M.Tahirov,
professor,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti: sorğu kitabçası
/tərt. ed. A.Abdullayeva; ixtisas red. və bur. məs. K.Tahirov;
M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası.- Bakı, 2016.-
41 s.

© Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2016

Giriş

Bugünkü dinamik inkişaf edən dünyada mövcud olmaq üçün kitabxanalar daim öz fəaliyyətində yeniliklər etməli, başqa sözlə innovativ fəaliyyət metodlarından istifadə etməlidirlər.

Kitabxana innovasiyası - ənənələrdən kənara çıxaraq professional işi daha təkmilləşdirilmiş və keyfiyyətə yeni səviyyəyə çatdıran yeni fəaliyyət (məhsul və xidmətlərin) nümunəsidir.

Hazırda heç bir təşkilat, eləcə də kitabxanalar fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini – yeni xidmətlərin və ya resursların təqdim edilməsi, innovativ texnologiyaların və idarəetmənin müasir metodlarının istifadəsini davamlı təkmilləşdirmədən inkişaf edə bilməz. Buna görə də kitabxanaçılar öz işlərində tətbiq edə biləcəkləri bütün yeniliklərə və qabaqcıl beynəlxalq təcrübədən istifadəyə maraq göstərirlər.

Təqdim edilən sorğu kitabında kitabxanalarda həyata keçirilən innovativ fəaliyyət metodları, yeni xidmət növləri, elektron resurslar və proseslər haqqında informasiyalar həm kitabxanaçıların, həm də geniş ictimaiyyətin diqqətinə çatdırılmışdır.

Nəşrlə bağlı rəy və təkliflərini Milli Kitabxanaya göndərən mütəxəssislərə və oxuculara əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildiririk.

Ünvan: AZ-1000 Bakı şəh., Xaqani küç. 57.

E-mail: metodik@anl.az

A

ALTMETRIYA (altmetrics - alternative metrics) termini bibliometrik üsullara alternativ olaraq sosial şəbəkədə biliyin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunur. Altmetriya məqalələr üçün təyin olunmasına baxmayaraq jurnallar, müəlliflər, kitablar, verilənlər bazaları, repozitorilər (şəbəkədə yayılan və istifadə edilən faylların saxlayıcısı), prezentasiyalar üçün tətbiq oluna bilər. Altmetriya yalnız istinadların sayına görə deyil, məqalələr üçün hesablanmış baxışlar, yükləmələrin sayı, qeyd olunmuş şərhlərə əsasən qiymətləndirməni yerinə yetirir.

Altmetriya kitabxanaçılar üçün aşağıdakı imkanları yaradır:

- Repozitorilərin uğurunun və dəyərinin, həmçinin xidmətin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Kitabxana kolleksiyasının “real dünya” tərəfindən necə qəbul olunduğunu təyin etmək;
- Sifariş olunan məqaləni tapmaqla yanaşı, onun verilmiş sahədə nə dərəcədə məşhur olmasını nümayiş etdirmə imkanı.

ANALİTİK RESURSLAR – Dövri mətbuat səhifələrindən, elmi əsərlərdən, məcmuələrdən respublikamıza aid Azərbaycan və rus dilində olan dəyərli məqalələri kitabxananın elektron kataloqunda və elektron kitabxanada əks etdirməklə analitik resurs bazası formalaşdırılır. Hazırda bir sıra aparıcı kitabxanalarda kitabxanaya daxil olan dövri mətbuat səhifələrindən respublikanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında baş verən hadisələrə, əlamətdar günlərə, elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, iqtisadiyyat, texnika, tibb və s. sahələrə aid materialları araşdırıb ən yeni təsvir qaydasından istifadə edərək analitik yazılışını və tam mətnini elektron kataloqda yerləşdirirlər. Bununla da rəhbər işçilərə, elmi tədqiqatçılara, alim və ziyalılara, müxtəlif sahələrdə

çalışan mütəxəssislərə, eləcə də geniş ictimaiyyətə operativ məlumat çatdırılır. Analitik resursların axtarışı elektron kataloq vasitəsilə həyata keçirilir.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının analitik resurslarına 2006-cı ildən kitabxana tərəfindən “Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat” adı altında çap edilən cari biblioqrafik informasiya göstəricisini nümunə göstərmək olar. Burada Azərbaycan və rus dillərində kitabxanaya daxil olan dövrü mətbuatda müvafiq mövzu üzrə dərc edilən məqalələr haqqında operativ məlumat verilir. Biblioqrafik informasiya göstəricisinin tam elektron mətnini Milli Kitabxananın saytı (<http://www.anl.az/new/az/tourism/15/2016>) və elektron kataloqu vasitəsilə açıb oxumaq olar.

Mütəxəssislərin çoxsaylı xahişləri və müraciətləri nəzərə alınaraq 2015-ci ilin fevral ayından etibarən göstəriciyə “Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” bölməsi də əlavə olunub. Buna görə vəsaitin adı dəyişdirilərək “Mədəniyyət, incəsənət, turizm, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq” cari biblioqrafik informasiya göstəricisi adlandırılıb.

Bundan başqa Milli Kitabxanada XVIII əsrin sonlarından başlayaraq Azərbaycanda nəşr olunmuş dövrü və ardı davam edən nəşrlərin elektron versiyaları hazırlanır. Onların siyahısı ilə saytda (http://anl.az/arkiv_neshr.php) tanış olmaq olar. Bu elektron resurslardan yalnız kitabxananın “Lokal şəbəkədən istifadə üzrə oxu zalı”nda istifadə edilir.

AZƏRBAYCANIN AVTOMATLAŞDIRILMIŞ KİTABXANA İNFORMASIYA SİSTEMİ (ALISA – Automated Library Information System of Azerbaijan) Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişi ilə “Ultra” şirkəti tərəfindən hazırlanmış Azərbaycanın vahid mərkəzləşdirilmiş kitabxana-informasiya sistemidir. Hazırda Azərbaycanda müxtəlif pərakəndə kitabxana sistemləri fəaliyyət göstərir ki, bu sistemlər arasında inteqrasiya və onlara standart yanaşma mövcud deyil-

dir. Kitabxana proseslərini və oxucularla münasibətləri avtomatlaşdıran və sadələşdirən, digər dünya kitabxana sistemləri ilə inteqrasiyanı mümkün edən, son texnologiyaların tətbiqi ilə qurulan mərkəzləşdirilmiş vahid kitabxana sistemini yaratmaq qarşıya əsas məqsəd kimi qoyulmuşdur. ALISA son bir neçə ildə genişmiqyaslı sistemlərin hazırlanması üçün ideal alətlər toplusu olan JAVA və “Oracle” platformalarının əsasında işlənib hazırlanmışdır. ALISA sistemi kompleks bir layihə kimi Azərbaycanın kitabxana sistemini inkişaf etdirmək üçün Nazirlik nəzarət sistemini, kitabxana daxili prosesləri və kitabxana oxucu münasibətlərini tam avtomatlaşdırır və bu proses üçün lazımı mühitin yaradılmasına təkan verir. Artıq 2015-ci il ərzində respublikanın bütün rayon (şəhər) MKS-lərinin əməkdaşları ALISA sistemində işləmək vərdəşlərinə yiyələnmək məqsədilə Milli Kitabxanada keçirilən 10 günlük treninqlərdə iştirak etmiş və sertifikatlar almışlar. Regionlarımızda ALISA sistemi hazırda fəaliyyətə başlamışdır.

B

BİBLİOQRAFİK BIENNALE – Genişmiqyaslı təşkilati tədbir forması olub, bibliografik fəaliyyətin innovasiyası hesab edilə bilər. Hazırda ənənəvi və virtual bibliografik resursların “bibliografik biennale” (ital. biennale – ikiillik) şəklində təqdimatı xüsusilə əhəmiyyətlidir. Biennale – hər iki ildən bir təşkil edilən (ilk dəfə Venesiyada keçirilmişdir) sərgi, təsviri incəsənət festivalı, kinofestivaldır. Bibliografik biennale isə bibliografik və informasiya resurslarının, kitabxana məhsul və xidmətlərinin sərgisi və ya festivalıdır və iki ildə bir dəfə keçirilir (buna uyğun olaraq triennale - üç ildə bir dəfə). Bu tədbirlər müvafiq mövzu üzrə və ya tarixi hadisəyə həsr edilməklə təşkil edilə bilər. Bibliografik biennalelərin təşkilini kitabxanalar bir sıra mədəniyyət müəssisələri ilə birgə keçirə bilərlər. Bundan əlavə bədii-bibliografik, musiqili-bibliografik biennalelər də təşkil edilir.

BİBLİOQRAFİK XİDMƏT (BX) – kitabxana-informasiya fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi biblioqrafik informasiyanın tələbatçılara çatdırılması üzrə aparılan proseslərin məcmusudur. İnformasiya kommunikasiya sisteminin mürəkkəbləşməsi ilə bağlı BX-lə məşğul olan kitabxana və digər müəssisələrin rolu getdikcə daha da artır. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin kitabxanaları üçün BX göstərilən regionun mədəni-iqtisadi, sosial-siyasi həyatı, həmin ərazidə fəaliyyət göstərən digər müəssisə və təşkilatların kitabxanalarının sayı, kitabxana fondu və Soraq Bibliografiya Aparatının (SBA) həcmi bu amillər sırasında aparıcı rol oynayır. BX-in iki növü fərqləndirilir: biblioqrafik informasiyavermə və biblioqrafik xidmət. Bu fərqləndirmə kitabxanaların biblioqrafik informasiya tələbatçıları ilə qarşılıqlı əlaqəsinin xarakterinə əsaslanır. BX-nin qeyd olunan növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi müxtəlif tip kitabxanalarda eyni deyildir. Bu da kitabxanaların vəzifə, imkan və oxucu kontingentinin müxtəlifliyi ilə əlaqədardır. BX zamanı yalnız ənənəvi biblioqrafik mənbələr deyil, eyni zamanda elektron və onlayn məlumat bazalarından da istifadə edilir və xidmətin keyfiyyəti daha çox kitabxanaların işinin düzgün əlaqələndirilməsindən asılı olur. Hazırda bir sıra kitabxanalarda virtual və onlayn biblioqrafik xidmət həyata keçirilir. Milli kitabxanada **“Biblioqrafik sorğu”** xidməti kitabxananın saytı vasitəsilə istifadəçilərə kitabxana-informasiya xidmətini həyata keçirir. Bölməyə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə konkret nəşrin (kitab, jurnal, qəzet, not və s.) Milli Kitabxananın fondunda olub-olmaması haqqında və ya nəşrə dair məlumatların dəqiqləşdirilməsi üzrə məlumat əldə etmək mümkündür.

BİBLİOQRAFİK YAZI (BY) – sənədin biblioqrafik işlənməsi ilə əlaqədar olan bəzi proseslərdir. Buraya daxildir: biblioqrafik təsvirin tərtibi, biblioqrafik yazının ilk elementinin seçilməsi, indeksləşdirmə (sistemləşdirmə və predmetləşdirmə), biblioqrafik yazının – sənədin saxlanma şifrəsi ilə təchiz edilməsi, pred-

met rubrikalarının siyahısı, əlavə bibliografik yazılar haqqında arayış, sənədlərin işlənməsinin yekunu barədə tarixin göstərilməsi və digər xidməti qeydlər. Zəruri hallarda bibliografik yazılara annotasiya və referat da daxil edilir. Hazırlanmış vahid (konkret sənəd üçün) bibliografik yazı həm ənənəvi, həm də elektron kataloqa daxil edilir. Bibliografik yazılar dövlət standartına uyğun şəkildə tərtib edilir və hazırda Azərbaycanda “AZS 754-2013 – İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Bibliografik yazı. Bibliografik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” dövlət standartı qüvvədədir. Elektron kataloqlaşdırmanın işlənilməsi hazırlanması prosesində bibliografik yazının ünsürlərinin (elementlərinin) təqdim edilməsi format - MARC formatıdır. MARC İFLA-nın əsas proqramlarından biri olan “Universal bibliografik uçot və MARC beynəlxalq proqramı”nın tərkib hissəsidir. Bu proqramın məqsədi beynəlxalq səviyyədə uyğunlaşa bilən bibliografik yazılardan istifadə edilməsinə və onların kitabxanalar arasında mübadiləsinə imkan yaratmaqdır. MARC formatının bütöv bir seriyası işlənilib hazırlanmışdır.

BLOQ - (şəbəkə jurnalı və ya hadisələr gündəliyi) fərdi jurnal olub, informasiyanı, fikirləri, şərhləri və müxtəlif tipli hiper əlaqələri özündə toplayan veb-saytdır. O, əks xronoloji qaydada paylaşılan yazıları olan onlayn-gündəliyi xatırladır. Bloqun vacib xüsusiyyəti odur ki, burada istifadəçilər oxuduqları yazılara rəylərini yazıb bilirlər. Bloqlar kitabxanalara öz oxucuları ilə əlaqə qurmağın daha maraqlı və asan interaktiv vasitələrini təqdim edir. Bloq yeni potensial istifadəçi tapmağa imkan verən, informasiya xidmətinin inkişafı və onların reklamı üçün, abonentlərlə əlaqələrin qurulması, yeni daxil olan kitablar haqda məlumatlandırma və s. marketing vasitəsi kimi istifadə edilə bilər.

BUKKROSSİNG - “Bookcrossing” ingilis sözü olub, “kitab dövriyyəsi” mənasını ifadə edir. Onun mahiyyəti belədir: bir nəfər hər hansı bir kitabı oxuduqdan sonra onu ictimai yerdə -

parkda, kafedə, qatarda, metro stansiyasında “unudur” ki, başqa biri onu tapıb oxusun. Kitabların belə “səyahət”i xüsusi internet saytları tərəfindən izlənilir. Bukkrossinq təşəbbüsünü amerikalı internet texnologiyaları üzrə mütəxəssis Ron Hornbeker 2001-ci ilin mayında irəli sürmüşdür. Birinci dəfə o, 20 kitabın içində təlimat yazılmış vərəqlər qoyaraq onları yaşadığı mehmanxananın foyesində yerləşdirmişdi. Altı ay müddətində onun şəxsi saytında artıq 300 aktiv oxucu vardı. Hər bir hərəkət üzvü özü saytda qeydiyyatdan keçərək, dövriyyəyə buraxmaq istədiyi kitabları qeyd edir və beləliklə özünün “kitab rəfini” yaradır. Qeydiyyat zamanı kitab xüsusi şifrə alır. Sonra bukkrosser kitabı nə vaxt və harada “unudacağını” bildirir və real olaraq bunu yerinə yetirir. Kitabı tapan şəxs sayta daxil olaraq, kitabın şifrəsini göstərir və “kitab rəfinə” düşür. Beləliklə, kitabın ilkin sahibi öz kitabını izləyə bilir. Vətəni ABŞ olsa da, Bukkrossinqin ən çox tərəfdarı İtaliya və Rusiyadır.

BUKTREYLER – XXI əsrdə meydana gəlmiş yeni terminlərdən biri də “buktreylər”dir. Buktreylər (ing. “booktrailer”) - hər hansı kitab haqqında bədii formada bəhs edən kiçik videoçarxdır. Buktreylərin yaradılması tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, ilk dəfə 1986-cı ildə yazıçı Con Garrissin romanı əsasında şəkilli, səsli slayd-şou çəkilmişdir. 2003-cü ildə Luizianada keçirilən kitab yarmarkasında Kristian Fixanın “Qaranlıq simfoniyası” kitabının buktreyləri nümayiş etdirilmişdir. Bu hadisə sosial şəbəkələrdə geniş oxucu kütləsi arasında yayılaraq məşhurlaşmışdır. Bu cür çarxların məqsədi mütaliənin təbliği, vizual vasitələrin köməyiylə kitablara diqqətin cəlb edilməsidir. Belə çarxlar müasir kitablara yanaşı, klassikaya çevrilmiş kitablara da çəkilir. 3 dəqiqədən artıq olmayan bu “mini film”i peşəkar kameraya və ya smartfon telefonlara çəkmək olar. Power-point, Camtasia Studio kimi proqramlardan istifadə etməklə təqdimat yaradılır, mətn, musiqi yazılır, montaj edilir. Belə çarxlar geniş yayılmış video hostinqlərdə və sosial şəbəkələrdə yerləşdirilir. Buktreylərlərin

hazırlanması üçün kitabın seçilməsi, janrın seçilməsi, süjet xəttinin seçilməsi, video formatın təyin edilməsi, buktreylerin proqramda yazılması və montajı, saytda yerləşdirilməsi lazımdır. Buktreyler bir qədər az xərc tələb edir və onları müstəqil şəkildə hazırlamaq mümkündür. Çarx üçün müəllifin özünəməxsus olan və ya internetdən köçürülmüş foto və video materiallar, illüstrasiya və musiqi, reklam edilən kitabdan sitatlar, kitabın üz qabığı və xülasəsinin hərəkətli təsviri, çarxın ssenarisi tələb olunur.

D

DAYCEST – çap olunmuş nəşrlər haqqında qısa xülasədən ibarət siyahı və ya çap kataloqu kimi də izah edilir. Müəyyən bir mövzu və ya kitabxanaçıları daha çox narahat edən hər hansı aktual məsələ ilə bağlı müxtəlif mənbələrdə çap olunmuş materialların qısa xülasəsini əks etdirməklə dəyərli informasiya çatdırır. Onları elektron formada kitabxana saytında, sosial şəbəkələrdə yerləşdirməklə də geniş oxucuların diqqətinə çatdırmaq olar. Daycestlərin hazırlanması hər hansı bir mövzu və ya konkret məsələ üzrə daha dərin və ətraflı tədqiqat aparmağa, onu geniş ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmağa xidmət edir.

DİSTANT TƏHSİL – Distant təhsil tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunduğu formasıdır. Distant təhsil öyrədən və öyrənən arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsi ilə operativ, müntəzəm dialoq, əks əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirir. Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə həmçinin çeviklik, modulluluq, iqtisadi səmərəlilik, təhsilin keyfiyyətinə xüsusi nəzarət, təlimin xüsusiləşdirilmiş vasitə və texnologiyalarından istifadə və s. məsələlər aiddir. Distant təhsildə informasiyalar öyrənənlərə çap materialları, elektron materiallar, elektron dərslər, televerilişlər və s. formalarda təqdim edilir. Dis-

tant təhsildə tədris metodik kompleksdən, kompüter, televizor, audio-video maqnitofon, multimedia texnikası və s. kimi təlim vasitələrindən istifadə olunur. Təhsilin distant forması müəyyən səbəblər üzündən təhsilini artırmaq imkanı olmayan və yeni ixtisas almaq arzusunu həyata keçirə bilməyən potensial şəxslərə real təhsil imkanları yaradır. Bu təhsil forması ənənəvi təhsil formalarına nisbətən öyrənənlərin müstəqilliyini, fəallığını, şüurluğunu, yaradıcılığını optimal şəkildə inkişaf etdirir. Kitabxana sahəsində kitabxanaçı kadrların bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün bu təhsil formasından (vebinar, onlayn təlim, vorkşop, master klas) istifadə etmək olar.

E

ELEKTRON ABUNƏ – Elektron nəşrlərə və çap əsərlərinin elektron formalarına abunənin təşkili kitabxanalar üçün olduğu kimi istifadəçilər üçün də kitabxana şəbəkəsi daxilində və ya kitabxanaların internet-saytlarında təqdim edilən mətbuatın əldə edilməsinin ən rahat formasıdır.

ELEKTRON BİBLİOQRAFİK ARAYIŞLAR – soraq-bibliografiya xidməti prosesində yerinə yetirilmiş yazılı arayışların orijinalı və ya sürətindən ibarət olub soraq-bibliografiya aparatının tərkib hissəsindən biridir. Elektron bibliografik arayışlar kitabxanaya e-mail, virtual sifariş və ya “bibliografik sorğu” xidməti ilə daxil olan istənilən mövzuda sorğulara verilən cavabdan ibarətdir. Belə arayışlarda əsasən soruşulan mövzu və ya açar söz üzrə mövcud olan resurslar haqqında bibliografik informasiyalar, kitabxana indeksi (şifrə) öz əksini tapır.

ELEKTRON ƏLFƏCİN (ing. bookmark) – brauzerdə seçilmiş internet-istinad və ya məndə seçilmiş yer kimi izah edilir. İnternetdə mühafizə etməyə və digərləri ilə bölüşməyə im-

kan verən sosial əlfəcinlərin xidmətlərindən də istifadə etmək mümkündür. Burada digər insanların tövsiyələri bazasında oxucu resurslar arasında seçim edir və lazımı materialı asanlıqla tapır. Xidmətdə nə qədər çox insan iştirak edirsə, resursların proqnozu və qiymətləndirilməsi bir o qədər dəqiq olur. Kitabxanaçılar bu xidmətdən öz abonentlərinə müxtəlif mövzularda (məs. informasiyalaşdırma mövzuları üzrə) veb-resursların tövsiyəsi üçün istifadə edə bilirlər.

ELEKTRON KATALOQ (EK) – real vaxt rejimində işləyən və oxucuların sərəncamına verilmiş, maşınla oxunan kitabxana kataloqudur. Hazırda əksər kitabxanalarda elektron kataloq təşkil edilir və kitabxanaya yeni daxil olan nəşrlər bu kataloqda öz əksini tapır. Kitabxanalarda müxtəlif avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemləri ola bilər. Bu sistemlərdə elektron kataloqda 2 formada kataloqlaşdırma həyata keçirilir: original və kopya. Original kataloqlaşdırmada hər bir sənəd üçün bibliografik yazı yaradılır və bütün ünsürlər kataloqlaşdırıcı tərəfindən yazılır. Kopya kataloqlaşdırma – başqa kitabxanaların kataloqundakı yazıların sürətinin köçürülməsi və onlardan öz kitabxanasında istifadə etmək üçün adaptasiya edilməsi prosesidir. Bu əsasən bir-birini dəstəkləyən sistemlərdə mümkündür. Elektron mühitdə yazıların ötürülməsi və onların kitabxana sistemində daxil edilməsi kitabxana əlavələri üçün Z39.50 protokolunun spesifikasiyasına uyğun şəkildə həyata keçirilir. Bibliografik yazıların yaradılmasında MARK formatından istifadə edilir.

ELEKTRON KİTAB (eləcə də rəqəmsal kitab) rəqəmli formada nəşr edilmiş mətndən və vizual təsvirlərdən ibarət olan, kompüter və digər elektron qurğular vasitəsi ilə istifadə olunan kitabdır. Müasir elektron kitabxanalarda insanın informasiyanı qəbul etməsi üçün müxtəlif sənədlərdən istifadə edilir. Bunlardan ən geniş yayılmış elektron sənəd növü elektron kitablardır. Bəzən elektron kitab dedikdə adi kitabın elektron ekvivalenti başa düşü-

lür. Lakin indi elektron kitab daha çox elektron variantda (kağız ekvivalenti olmadan) yaradılır. İndi bu tip kitabları smartfon tipli mobil rabitə cihazlarında da oxumaq mümkündür. Son zamanlar Milli Kitabxananın təcrübəsində də elektron kitabların yaradılmasına rast gəlmək olar. Belə ki, müxtəlif mövzularda elektron bibliografik vəsaitlər yaradılaraq kitabxananın saytında kitabxanamızın nəşrləri bölməsində yerləşdirilir. (<http://www.anl.az/new/az/publication/14-Kitabxanamızın-nəşrləri>)

ELEKTRON KİTABXANA (EK) Ənənəvi kitabxanalardan fərqli olaraq yalnız iş saatlarında deyil, sutkanın iyirmi dörd saati ərzində zaman və məkandan asılı olmayaraq qeyri-məhdud sayda oxuculara informasiya xidmətini həyata keçirir. EK ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən informasiya resurslarına malikdir. Bu sənədlərin bir qismi kitabxananın mülkiyyəti kimi rəqəmsallaşdırılaraq müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarət olmaqla elektron kitabxananın Web serverlərində toplanır. Digər növ onlayn resurslar isə uzaq məsafədə yerləşən kitabxana tərəfindən seçilmiş, dəqiqliyinə və etibarlılığına zəmanət verilən “istifadə üçün açıq” olan müxtəlif dilli və müxtəlif məzmunlu məlumat bazalarından ibarətdir. Bir çox hallarda kitabxanalar yaratdıqları elektron resurslara “istifadə hüququ” vermək üçün müəyyən müqavilələr əsasında fəaliyyət göstərir. Bu zaman həmin resurslardan açıq istifadəni təmin etmək məqsədilə lisenziyanın olması mütləqdir. Bu gün Azərbaycanda bir sıra tam və qismən formalaşmış elektron kitabxanalar mövcuddur. Bunlardan Azərbaycan Milli Kitabxanasını, Prezident kitabxanasını, BDU-nun Elmi kitabxanasını, “ADA” Universitetinin, Xəzər Universitetinin kitabxanasını və s. nümunə göstərmək olar.

ELEKTRON POÇT (qısa adı – e-mail) – mətn və ya səs şəklində məlumatların kommunikasiya və kompüter sistemlərinin köməyi ilə kompüterlər arasında ötürülməsi, başqa sözlə hesablama sistemlərinin istifadəçiləri arasında məlumatların göndə-

rilməsi sistemidir. Bu sistemdə məlumatların saxlanması və göndərilməsi ilə əlaqədar bütün funksiyaları kompüter öz üzərinə götürür. E-mail vasitəsilə oxucular kitabxanaya təklif və ya tövsiyələrini, iradlarını bildirə və ya müxtəlif sorğularla müraciət edə bilər. Eləcə də kitabxanalar bir-biri ilə e-mail vasitəsilə əlaqə saxlayırlar.

ELEKTRON RESURLAR (ER) – Elektron resursların bir sıra növləri fərqləndirilir: Çap analoqu olmayan elektron resurslar (elektron poçt, internetdəki veb səhifələri, diskussiya qrupları, bir sıra elmi və kütləvi jurnallar, verilənlər bazaları, multimediyə materialları və s.); Çap formasında mövcud olan sənəd-informasiya resurslarının uzunmüddətli mühafizəsinin təmin edilməsi üçün (məsələn, elektron kitablar, çap edilmiş əsərlərin elektron versiyaları) yaradılan elektron resurslar; Çap edilmiş sənəd resursları əsasında yaradılmış, uzun müddət saxlanmaq üçün nəzərdə tutulmayan birdəfəlik elektron resurslar (KAA sistemində istifadə edilmiş materialların nüsxələri, qəbzələr, elektron arayışlar). Elektron resursların ictimai təyinatına görə aşağıdakı növləri fərqləndirilir: elmi təyinatlı; tədris təyinatlı; asudə vaxt üçün nəzərdə tutulmuş; bədii; elmi-texniki informasiya təyinatlı; elanlar, reklam və təbliğat təyinatlı; elektron kommersiya təyinatlı; istehsalat təyinatlı; texnoloji təyinatlı; maliyyə təyinatlı; və s. Mütəxəssislər elektron sənəd-informasiya resurslarının kompüter şəbəkələrində yerləşdirilməsindən asılı olaraq onların onlayn (lokal və ya qlobal kompüter şəbəkələrində, o cümlədən internetdə yerləşdirilmiş) və offlayn (kompüter şəbəkələrində yerləşdirilməmiş) tipli növlərini fərqləndirirlər.

Bundan başqa, Milli Kitabxananın “Elektron kitabxana” bölməsində ([http://anl.az/emb\(in\).php?hash=754187699](http://anl.az/emb(in).php?hash=754187699)) 24 elektron məlumat bazası informasiya tələbatçılarının istifadəsinə verilmişdir. Açıq elm (Open Science) paradigmasında qurulmuş bu elektron tammətnli məlumat bazaları elmi nəşrlərə elektron formada ödənişsiz operativ girişi təmin edir. Elektron kitabxanadan istifa-

də etməklə müxtəlif dünya ölkələrinin elmi jurnallarında dərc olunmuş elmi məqalələrin, həmçinin xarici dildə olan kitabların tam mətnlərindən yararlanmaq mümkündür. Bunlara Cyberleninka, “Русская литература и фольклор”, Springer, OMICS International, Elgaronline, Project Gutenberg, Bentham Open, Scientific Reports, Cornell University Library və s. misal göstərmək olar. Milli Kitabxanada Azərbaycanın hüquqi məlumat bazası, Rusiya Federasiyasının qanunvericilik bazası da oxucuların xidmətindədir.

ELEKTRON SƏNƏD – informasiya sistemində istifadə üçün elektron formada təqdim edilən və elektron imza ilə təsdiq olunmuş sənəd. Hər hansı bir faylı elektron sənəd adlandırmaq üçün bu fayl e-imza ilə kodlaşdırılmalıdır. Elektron sənəddə dəyişiklik etməyə icazə verilmir. Elektron sənəd vasitəsilə rəsmi və qeyri-rəsmi yazışmalar, hüquqi məsuliyyət və öhdəliklər doğuran sənəd və informasiya mübadiləsi aparıla bilər. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə sənədin notariat qaydasında təsdiqi və (və ya) dövlət qeydiyyatı tələb olduğu hallar istisna olmaqla, elektron sənəd kağız daşıyıcıda olan sənədə bərabər tutulur və onunla eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

ELEKTRON SƏNƏD DÖVRIYYƏSİ – informasiya sistemində elektron sənədin nizamlanmış hərəkəti ilə bağlı informasiya proseslərini nəzərdə tutur. Elektron sənəd dövriyyəsində istifadə olunan proqramlar, texniki vasitələr və texnologiyalar isə elektron sənəd dövriyyəsi vasitələri hesab olunur.

ELEKTRON TİCARƏT – informasiya sistemlərindən istifadə edilməklə məhsulların alqı-satqısı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə həyata keçirilən fəaliyyətdir. Elektron ticarətin iştirakçıları - elektron ticarətin həyata keçirilməsi zamanı satıcı (təchizatçı), alıcı (sifarişçi) və elektron sənəd dövriyyəsi vasitəçisi kimi çıxış edən hüquqi və fiziki şəxslərdir.

i

İNFORMASIYA DAŞIYICILARI – üzərinə informasiya (verilənlər) yazılan materialların ümumiləşdirilmiş adı. İnformasiya daşıyıcıları müxtəlif əlamətlərinə görə təsnifləşdirilə bilər. İnformasiya daşıyıcıları ənənəvi və qeyri-ənənəvi (maşınla oxunan) daşıyıcılara bölünür. Ənənəvi informasiya daşıyıcıları bilavasitə insan tərəfindən oxunan informasiyanın yazılması üçün istifadə edilir. Bəzən daşıyıcı üzərində yazılmış (mikrofoto çəkiliş metodundan istifadə edilən zaman) informasiyanın böyük görünməsi üçün optik böyüdücü cihazlardan istifadə edilir. Ənənəvi informasiya daşıyıcılarının növlərinə kağız, perqament, fotoplyonka (mikrodaşıyıcı) aiddir. Qeyri-ənənəvi maşınla oxunan informasiya daşıyıcıları informasiyanın bilavasitə texniki qurğularla yazılması və oxunması üçün nəzərdə tutulur. İnformasiyanın yazılması və ötürülməsi texnologiyaları inkişaf etdikcə informasiya daşıyıcılarının aşağıdakı növləri meydana çıxmışdır: **Optik Disklər: CD-DA (Compact Disk Digital Audio)** – özündə nitqin, musiqinin və s. rəqəmli şəkildə yazıldığı kompakt-disk; **CD-ROM (Compact Disk Read-Only Memory)** – kompakt-disk şəklində reallaşdırılmış böyük həcmdə informasiyanın (550 Mbaytdan artıq) saxlanması üçün nəzərdə tutulmuş informasiya daşıyıcısı. **CD-E ROM, CD-PRO M (Compact Disk Erasable Read-Only Memory, Compact Disk Programmable Read-Only Memory)** – informasiyanın dəfələrlə yazılmasına (pozulub yenidən yazılmasına və ya proqramlaşdırılmasına) imkan verən kompakt disk; **CD-RW (Re Writable Compact Disk)** – yenidən yazıla bilən kompakt-disk- **CD-EROM** və ya **CD-PROM; EDOD (Erasable Digital Optical Disk)** variantı; - sərt maqnit disk tərzində işləyən, lakin ondan fərqli olaraq maqnit-optik texnologiyalardan istifadə edilən pozulub-yazıla bilən rəqəmli optik disk; **CD-DV (Compact Disk Digital Video)** – **videkompakt-disk** (video CD), videofilmlərin rəqəmli yazılması və oxudulması üçün nəzər-

də tutulan kompakt-disk növü (bir diskə bir tammetrajlı film yazıla bilər); **CD-E** (Erasable Compact Disk) – maqnit diskə bənzər şəkildə (yumşaq disk ilə işləmək üçün xüsusi disk oxudan qurğu lazımdır. Verilənləri pozmağa və yenidən yazmağa imkan verən yumşaq optik disk; **CD-I** (Compact Disk Interactive) - CD-ROM-un bir növü olan, verilənlərin oxunması zamanı idarə edilən, xüsusi yazı formasına malik olan, vizual təsvirlərin və səsə daha yüksək keyfiyyətlə oxunmasına imkan verən xüsusi formata malik interaktiv kompakt-disk; **CD-R** (Compact Disk Recordable)-informasiyanı bir dəfə yazmağa və dəfələrlə oxumağa imkan verən disk növü; **DD, DVD-ROM** (Digital Video Disk, Digital Versatile Disk Random-Only Memory) – rəqəmli videodisk, rəqəmli kompakt-disk, rəqəmli universal disk, informasiyanın yüksək sıxlıqla yazıldığı optik disk, 5 dyümlük optik disklərin, CD-ROM-un bir növü. **USB fləş kart** – verilənləri saxlamaq üçün fləş yaddaşdan ibarətdir. Onlar adətən daxil edilib çıxarıla bilər, eləcə də yenidən yazıla bilər, ölçücə floppi diskdən kiçik olurlar. Ən ağırlı 30 qramdan daha yüngül olur. Həcmi 257 GB-dan çox ola bilər, lakin yenə də yaddaş həcmində dəyişikliklər olur. Bəziləri 1 milyon dəfə yazılma və pozulmanı dəstəkləyir və ya 10 il müddətinə işlək vəziyyətdə olurlar. **Sərt disk** - (ingiliscə: Hard (Magnetic) Disk Drive, HDD, HMDD), operativ yaddaşı nəzərə almasaq, kompüterin verilənləri yaddaşda saxlayan qurğuları içərisində, verilənlərə ən tez girişi (adətən 7-20 milli saniyə, ms) və onların ən sürətli (5 Mbayt/saniyə) oxunması və yazılmasını təmin edən qurğulardır. Kompüterlə iş zamanı istifadə olunan informasiyanın daimi saxlanması üçün istifadə olunur. IV M RS tipli müasir kompüterlərin hamısında sərt disklər olur. Sərt diskin əsas xarakteristikası onun yaddaş tutumu, yəni diskdə yerləşə biləcək informasiyanın həcmidir. IVM RS tipli kompüterlər üçün yaradılan ilk bərk disklər 5 Mbayt həcminə malik idi. Həm daxili, həm də xarici sərt disklərdən istifadə edilir. Xarici sərt disklər yaddaş tutumuna görə irihəcmli informasiyaların daşınması üçün

daha əlverişlidir. Hazırda həcmi 1 Tbaytdan çox olan xarici sərt disklərdən istifadə edilir.

İNFORMASIYA XİDMƏTİ (İX) – ayrı-ayrı şəxslərin, şəxslər qruplarının və ya bütövlükdə cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsi üzrə informasiya proseslərinin məcmusundan (sənədlərin toplanması, analitik-sintetik işlənməsi, informasiyanın axtarışı və yayılması) ibarət olan fəaliyyətdir. İX-nin elementləri aşağıdakılardır: informasiyanın istehsalçısı və yayıcısı, alıcısı və informasiya-kommunikasiyası üsulları və vasitələri. İX-nin növləri informasiya sorğularının ödənilməsinin diferensiasiya səviyyəsinə görə fərqlənir. Rəhbər İşçilərə Diferensial Xidmət (RİDX), müəyyən qrupa və ya konkret istehlakçıya istiqamətlənən xidmət növünün iki alt növü vardır: fərdi, kollektiv və kütləvi informasiya xidməti. Hazırda bir sıra respublika kitabxanalarında müxtəlif istiqamətlərdə informasiya xidməti həyata keçirilir. Bu gün isə daha aktual olan **onlayn (virtual) xidmətlərdir**.

İNFORMASIYA MƏDƏNİYYƏTİ – insanın informasiya cəmiyyətinə uyğunlaşması üçün zəruri olan bilik, bacarıq və vərdislərdir. İnformasiya mədəniyyəti – cəmiyyətin informasiya resurslarından və informasiya kommunikasiya vasitələrindən effektiv istifadə etmək bacarığı, cəmiyyətdə informasiyalaşma və informasiya texnologiyaları vasitələrinin inkişafı sahəsində qabaqcıl nailiyyətlərin tətbiqi, müasir texniki vasitə və metodlardan, kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə informasiyanın əldə edilməsi, yeni informasiya yaradılması və ötürülməsi bacarığıdır.

İNFORMASIYA SORĞUSU (İS) – Oxucuların hər hansı məqsədlə informasiya tələbatlarını ödəmək üçün kitabxanaya müraciətidir. Sorğular: birdəfəlik, daimi, dəqiqləşdirmə və ünvan sorğusu, faktoqrafik sorğu formasında ola bilər. Sorğulara yazılı və şifahi cavab verilir.

İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI – informasiya ehtiyatlarından istifadə olunması proseslərinin ağırlığını azaltmaq, onların etibarlığını və operativliyini çoxaltmaq məqsədilə informasiyanın toplanması, emalı, saxlanması, ötürülməsini təmin edən və texnoloji zəncirdə birləşdirən metodlar, istehsal prosesləri və texniki-proqram vasitələri toplusudur. İnformasiya texnologiyaları dedikdə kompüter texnologiyaları başa düşülür. Kompüter üzrə mütəxəssislər İT mütəxəssisləri adlanırlar. İnformasiya texnologiyalarının yaranması XX əsrin 60-cı illərinə təsadüf edir. Bu zaman ilk informasiya sistemləri yaradılmağa və təkmilləşməyə başlamışdır. İnternetin inkişafı, yeni-yeni proqram və sistemlərin yaradılması, qloballaşma XX əsrin 90-cı illərindən informasiya texnologiyalarının inkişafının daha sürətlə getməsinə göstərir. Hazırda kitabxanalarda kompüter, skaner, printer, sürətçoxaltma maşınları, planşetlər, 3M texnologiyaları, fotoaparatlər geniş istifadə edilir.

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ – informasiya və ona xidmət edən infrastrukturun sahibi və ya istifadəçilərinə ziyan vurmağa səbəb olan təbii və ya süni xarakterli, təsadüfi və ya qəsdli təsirlərdən infrastrukturun mühafizəsidir. İnformasiyanın mühafizəsi - informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasına yönəlmiş tədbirlər kompleksidir. Şəbəkə texnologiyalarının geniş yayılması və lokal şəbəkələrin qlobal şəbəkələr halında birləşməsi; informasiya təhlükəsizliyinin pozulmasına praktik olaraq mane olmayan qlobal İnternet şəbəkəsinin inkişafı; minimal təhlükəsizlik tələblərinə belə cavab verməyən proqram vasitələrinin geniş yayılması informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasının vacibliyini və aktuallığını zəruri edir. İrihəcmli informasiyaları, mühüm və əhəmiyyətli nadir nüsxələri, əlyazmalarını və digər dəyərli informasiyaları qoruyan kitabxanalarda informasiya təhlükəsizliyinin təminatı çox vacib və təxirəsalınmaz məsələdir. Odur ki, kitabxanalar oxucuların istifadəsinə təqdim etdiyi sənədlərin tamliqına, informasiyaların dəqiq və qərəzsiz olmasına zəmanət ver-

məli, müəlliflik hüquqlarının qorunması məsələlərini rəhbər tutmalı, şəbəkə texnologiyalarından, proqramlardan, elektron resurslardan istifadə zamanı təhlükəsizlik tədbirlərinə mütləq əməl etməlidirlər.

İNFORMASİYA TƏLƏBATI (İT) – informasiyaya olan ehtiyacın ödənilməsinə tələb edən və adətən informasiya sorğusu ilə ifadə olunan tələbatdır. Kitabxana-informasiya nəzəriyyə və praktikasında informasiya tələbatının mövzusu informasiya tələbatçılarının peşə və şəxsiyyət xarakteristikası, o cümlədən onların informasiya mədəniyyəti ilə müəyyənləşir və informasiya xidməti praktikasında kitabxanalar və informasiya orqanları tərəfindən nəzərə alınır. İT-nin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun yerinə yetirilməsi bir qayda olaraq informasiya resurslarının saxlanması və həcmnin artırılması ilə müşayiət olunur. Hər bir insanın informasiya tələbatı fərddir və bu səbəbdən də subyektiv və obyektiv informasiya tələbatı fərqləndirilir. Obyektiv İT istifadəçinin qarşısında duran, həll edilməsi zəruri olan vəzifələrin xüsusiyyətləri ilə müəyyənləşir. Subyektiv İT istifadəçi tərəfindən öz informasiya tələbatını anlamasından asılıdır. Cəmiyyətin sənəd şəklində olan informasiyaya yönəlmiş İT-nin ödənilməsi sənəd-kommunikasiyalar sisteminin təsisatları olan milli kitabxanalar, universal, sahəvi və xüsusi kitabxanalar, elmi-texniki informasiya mərkəzləri tərəfindən həyata keçirilir.

İNFORMASİYA-AXTARIŞ SİSTEMİ (İAS) – informasiyanın axtarılması və saxlanması üçün nəzərdə tutulan sistem. Ənənəvi İAS-lara aşağıdakılar aiddir: kataloqlar və kartotekalar, nəşrə verilmiş soruq aparatları, ünvan soruq nəşrləri və s. Avtomatlaşdırılmış İAS-lar elektron hesablama vasitələri əsasında reallaşdırılır və tələbatçılara əvvəlcədən müəyyən edilmiş meyarlara müvafiq olan informasiyanın verilməsi üçün yaradılır. İnformasiya praktikasında “İAS” termini çox aspektlərdə istifadə edilir ki, bu da həmin termin barədə mücərrəd və ya maddiləşmiş təsəvvür

vürlərlə əlaqədardır. Mücərrəd İAS informasiya-axtarış dillərinin (İAD), verilənlərin indeksləşdirilməsi və axtarışı metodlarının məcmusudur. İAS-ın qarşılıqlı təsirə girdiyi informasiya-axtarış massivlərinin növlərindən asılı olaraq İAS-ların dokumentoqrafik ((sənədi), tammətənlı, faktoqrafik, sənədi-faktoqrafik inteqrasiya edilmiş) növləri fərqləndirilir. Son onilliklər ərzində xarici kitabxana praktikasında OPAC (On-line Public Access Catalogue) tipli İAS-lar geniş tətbiq edilir. OPAC tipli İAS-lar son istifadəçilərin dialoq rejimində kitabxanalara aid (əksər hallarda biblioqrafik) verilənlər bazalarından və elektron kataloqlardan istifadə etmələrinə istiqamətlənmişdir.

İNFORMETRIYA – İnformetriya informasiyanın, informasiya proseslərinin və hadisələrinin kəmiyyət aspektlərinin tədqiqi ilə məşğul olan aktiv inkişaf edən elmi istiqamətdir. İnformetrik tədqiqatlar empirik qanunauyğunluqların aşkar edilməsinə, informetrik modellərin və nəhayət nəzəriyyələrin qurulmasına istiqamətlənmiş riyazi asılılıqların əldə edilməsinə əsaslanır. “İnformetriya” termini informatika, həmçinin bibliometriya (biblioqrafik mühit, kitabxanalar), elmmetriya (elmi siyasət, sitat gətirmənin təhlili, tədqiqatların qiymətləndirilməsi), vebometriya (Ümumdünya Hörümçək Toru metrikası, İnternet və digər sosial şəbəkələr, istinadlar və əməkdaşlıq üçün şəbəkələr) ilə sıx əlaqəyə malik olan bütün metrik tədqiqatları əks etdirən geniş anlayışdır. İnformetriyanın yaranması və inkişafı kitabxana-informasiya mühiti ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Son illərdə kitabxanaların və informasiya mərkəzlərinin fəaliyyətinin ən lazımlı və perspektiv istiqamətlərindən biri informetrik tədqiqatlar hesab edilir. Kitabxana fəaliyyəti üçün informetrik tədqiqatların aktuallığı və təcrübi əhəmiyyətini sübut edən mövcud faktlardan biri də kitabxanalarda xüsusi şöbələrin təşkili və “bibliometrik analitik” vəzifəsinin meydana gəlməsidir. Yerli və beynəlxalq mütəxəssislər elmi-tədqiqat institutlarında və ali məktəblərdə informetrik tədqiqatların kitabxana əməkdaşlarının gücü ilə həyata keçirilməsi vacibliyi haqqında

vahid fikirdədirlər. İnformetrik informasiya istehlakçıları – alimlər, ali məktəb müəllimləri, kitabxana-informasiya mütəxəssisləri, elmi jurnalların redaktorları, nəşirlər, elmi administratorlar hesab olunurlar. Son illərdə operativ və etibarlı, həqiqi informetrik informasiyanın alınmasına tələbatda artım müşahidə olunur. Bunun əsas səbəbi elmi siyasətdə, milli proqramlarda elmin inkişafı və elmi tədqiqatların milli sistemlərdə nəticələrinin qiymətləndirilməsində bibliometriya və elmmetriyanın aktiv tətbiqi hesab olunur.

İNNOVASIYA - “İnnovasiya” termini latın dilində “innovato” sözündən olub, “yenilənmə” və “yaxşılaşma” deməkdir. İnnovasiya fəaliyyəti iqtisadi inkişafı və rəqabətliliyi təmin etmək üçün yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların müxtəlif istehsal və idarəetmə sahələrinə tətbiq edilməsidir. İnnovasiya – yüksək səmərəliliyə malik yeniliyin tətbiqi, insanın intellektual fəaliyyətinin, kəşfinin, ixtirasının son nəticəsidir. Bu fəaliyyətin nəticəsi yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul (iş, xidmət), texnoloji proses, həmçinin ictimai münasibətlərin müxtəlif sahələrində təşkilati-texniki, maliyyə-iqtisadi və digər hallar hesab edilir.

İTERAKTİV NƏŞRLƏR – Kompüterdən mütlaiə üçün interaktiv elektron sənədlər internetdə mövcud olan müvafiq xidmət (Calaméo - <https://ru.calameo.com/>) vasitəsilə yaradılır. Bu yeni nəşr növü olmaqla geniş imkanlara malik olan istifadə üçün sadə sənədlərdir. Məsələn, PDF formatında fayldan jurnallar, broşürlər, kataloqlar, hesabatlar, prezentasiyalar və s. hazırlamaq mümkündür. Bu xidmət yeni əlaqə standartlarına cavab verən dinamik innovativ mühitin vacib olduğu hər kəs üçün nəzərdə tutulmuşdur. İnteraktiv nəşrin üstünlükləri: nəşr üçün xərclərin və vaxtın qənaəti, çap, surətin göndərilməsi, oxucu marağına səbəb olan əlaqənin innovativ, orijinal və maraqlı vasitəsi; oxucu auditoriyası haqqında hesabatlar, oxucuların statistikasını və nəşrlə-

rin effektivliyi üçün elektron marketingin digər imkanları; istənilən vaxt internetdə asan əlyətərlilik və faylların mühafizəsi.

İNTERNET – TCP/IP idarəetmə protokoluna müvafiq olaraq 50 mindən çox şəbəkəni birləşdirən qlobal şəbəkə və ya “şəbəkələr şəbəkəsi”. İnternet bütün dünyada on minlərlə şəbəkəni birləşdirən nəhəng ümumdünya kompüter şəbəkəsidir. İnternetin təyinatı istifadəçinin istənilən informasiyaya daim müraciət etmək və sorğusuna cavab almaq imkanını təmin etməkdir. İnternet praktiki olaraq qeyri məhdud informasiya resursları, faydalı məlumatlar, təhsil, əyləncələr, səriştəli insanlarla ünsiyyətdə olmaq imkanı, məsafədən müraciət, faylların ötürülməsi, elektron poçt və bir sıra başqa xidmətlər təklif edir. İnternet insanların ünsiyyətinin prinsipcə yeni, əlverişli, rahat və dünyada analoqu olmayan üsulunu təmin edir.

K

KİTABXANA DİZAYNI – Kitabxana oxucuları yalnız zəngin kitab fondları və resursları ilə deyil, həmçinin daxili bədii tərtibatı, nümunəvi fasadı, həyəti və s. ilə də cəlb etməlidir. Rahatlıq və gözəllik müasir kitabxana dizaynının bədii tərtibatının əsas meyarlarıdır. İnteryerdə ciddilik, təşkilatçılıq, rahatlıq, hər bir şey oxuculara xidmət etməlidir. İnteryerin bütün detalları kitabxana dizaynının görüntüsünü vurğulamalıdır. Kitabxana interyerinin formalaşmasında insanı əhatə edən sosial, ictimai, mədəni, elmi, intellektual mühit nəzərə alınmalıdır.

KİTABXANA İNNOVASIYASI (KI) – orijinal, qeyri-standart, yeni ideya, metodiki layihə formalı işdir. İnnovasiya kitabxana xidmətinin təşkilinə, kitabxana texnologiyası və idarəetməyə yeni yanaşmanı əks etdirir. İnnovasiya kitabxananın bütövlükdə inkişafını təmin edir və ya ayrı-ayrı proseslərin yeni istiqamət-

də fəaliyyət göstərməsinə müsbət təsir edir. Kİ kitabxana işçisi və oxucusunun intellektual potensialının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Hazırda virtual kitab sərgiləri, on-layn bazalardan istifadə, oxucu qeydiyyatından başlamış, elektron sorğu, elektron sifariş və sifarişin oxucuya çatdırılmasına qədər bütün proseslərin avtomatlaşdırılması, saytda onlayn məsləhətçi xidməti, virtual ekskursiyalar və s. kitabxanada həyata keçirilən innovasiyalardır.

KİTABXANA MARKETİNQİ – müxtəlif görünüşlü idarəetmə fəaliyyətidir ki, kitabxana məhsulunun və xidmətinin istehsalat hərəkətinə təsir edir. Kitabxana marketinqində əsas amillərdən biri sistemli yanaşmadır. Kitabxana marketinqinin əsas məqsədi kitabxana xidmətində oxucunun maksimum tələbini ödəmək, sorğuları tam cavablandırmaq, fərdi və kollektiv istifadəçilərin yeni kateqoriyalarını genişləndirmək, bölgələrdə və təşkilatlarda kitabxanaların müsbət obraz kimi formalaşdırılmasını təmin etməkdir. Marketinq metodu çoxşaxəlidir: kitabxana xidmətinin təşkilində məhdudiyətlərin təhlili; istehlakçının potensial və real tələblərini öyrənmək; real məhsul və xidmətin yeni konsepsiyasının işlənilib hazırlanması; məhsul və xidmətin genişləndirilməsi planı; reklam yolu ilə tədbirlərdə maddi marağın artırılması; qiymət siyasətinin təmin olunması; cəmiyyətin sosial tələblərinin öyrənilməsi. Kitabxana marketinqi əsasən marketinq xidməti və marketinq istehsalı kimi iki hissəyə bölünür.

KİTABXANA MENECEMENTİ - “Menecment” ingiliscə idarəetmə, təşkilətmə deməkdir. Müasir dövrdə menecment idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürü kimi qiymətləndirilir. Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin tərəqqisi həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin idarə olunmasının səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan kitabxana işinin idarə olunmasının daha mütərəqqi vasitəsi olan kitabxana menecmentinin formalaşması xüsusi aktualıq kəsb edir. Kitabxana menecmentinin ən başlıca məqsəd

və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir. Kitabxana menecmenti həm də kitabxana-informasiya müəssisələri işçilərinin əmək fəaliyyətinin təşkil edilməsi və səfərbərliyə alınmasının mütərəqqi formasıdır. Kitabxana menecmentinin uğurla həyata keçirilməsi köklü şəkildə menecerlərin fəaliyyətindən asılıdır. Menecerlər hər bir kitabxana şəbəkəsinin və ya bir kitabxananın həyatında aparıcı rola malikdirlər. Kitabxana menecerləri müasir kitabxana-informasiya fəaliyyəti üzrə peşəkar biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır; kitabxanaların fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif situasiyalarda əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi bacarmalı; bütövlükdə idarəçilik işinin xarakteri, prinsipləri və məzmununa dərindən bələd olmalı; işçi heyətini yüksək səviyyədə idarə etməyi bacarmalı; menecment fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün müasir informasiyaya malik olmalı; öz fəaliyyətinə qiymət verməyi, öz-özünü idarə etməyi; öz fikir və mühakimələrini dəqiq və aydın ifadə etməyi bacarmalıdır.

KİTABXANA REKLAMI – Reklam fəaliyyəti marketing siyasətinin tərkib hissəsi kimi kitabxananın nüfuzunun bərqərar olmasına kömək edir, müəssisənin əhalinin müxtəlif kateqoriyaları ilə hakimiyyət və idarəetmə orqanlarını əlaqələndirən tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi yolu ilə ictimai fikri formalaşdırır. Müasir informasiya cəmiyyətində reklam-fondun zənginliyi, göstərilən xidmətlər, onların effektivliyi haqqında oxucunu məlumatlandırmaq və müsbət imicin yaradılması üçün ən təsirli vasitədir. Ona görə də bu gün kitabxanalar qarşısında kitabxananın məhsul və xidmətlərinin reklamı prosesinin mənimsənilməsi, peşəkar və effektiv kitabxana reklamının yaradılması kimi vəzifələr durur. Məqsədinə görə reklamlar bir neçə istiqamətə bölünür: kitabxananın ümumi simasını açan, iş xüsusiyyətlərini şərh edən reklamlar; kitabxana tərəfindən həyata keçirilən konkret tədbirlər, konkret

xidmət növü haqqında məlumat verən reklamlar. Daha çox yayılmış reklam formaları aşağıdakılardır:

- mətbuatda, radio və televiziya vasitəsilə reklam;
- poçtla reklam (siyahı üzrə “hər evə” yayılma, paylanma prinsipi ilə);

- daxili və xarici (küçə) reklam;
- çap reklamı (vərəqə, buklet, brodsayt - poçt vasitəsilə zərfsiz göndərilən böyük formatlı reklam materialı, plakat, kataloq, vizit kartı);

- kompüter və elektron reklam (kompüter terminalı və ekrana daxil olan reklam məlumatı kimi, sayt, elektron kataloq, elektron təqdimatlar, interaktiv oyunlar, oxucu forumu, İnternet-aksiyalar, bloq və bannerlər və s.);

- şəxsiyyətlərərsası ünsiyyət vasitəsilə (videogörüntü ilə söhbətlər, təqdimatlarda, seminarlarda “dəyirmi masa”larda, söhbətlərdə konkret məhsulların, resursların nümayişi ilə və s.);

- cib, stolüstü və aşırma təqvimlər, açıqçalar, qələm, qovluq, qeyd dəftəri, xüsusi paketlər, bəc və başqa məhsullar xüsusi əlamətdar və tarixi günlərdə daha çox istifadə edilir və bu növ məhsulları “suvenir” reklam növünə aid edirlər.

İstifadəçilərin əsas ümummədəni, elmi, təhsil və informasiya tələbatlarının reallaşdırılması, xidmətin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə kənd kitabxanaları bir sıra müxtəlif növ - sənəd təminatı, sorğu, məlumat, tədqiqat xarakterli, istiqamətləndirici xidmətlər təklif etməlidir. Təqdim edilən xidmətlər oxucunun kitabxanaya müraciət etdiyi müddətdə, virtual formada (onlayn rejim) və ya uzadılmış müddətdə həyata keçirilə bilər.

KİTABXANALARARASI ABONEMENT (KAA) – bir kitabxanadan başqa bir kitabxanaya müvəqqəti istifadə üçün kitab verilməsi prosesidir. KAA yolu ilə göndərilə bilən ədəbiyyat (bütün milli və xarici nəşrlər, vahid nüsxələr, nadir və qiymətli nəşrlərin fotosurəti, yaxud mikrofilmi, bədii əsər və tədris ədəbiyyatı yalnız elmi-tədqiqat və istehsalat işləri ilə əlaqədar olaraq və

ehtiyac olduqda qəzetlərdə ayrı-ayrı məqalələrin surəti çıxarıla-raq) göndərilir. KAA yolu ilə qəzet komplektləri, əlyazmalar, əlyazma hüququnda olan nəşrlər, dissertasiyalar, eləcə də onların fotosurətləri göndərilir. KAA üzrə ədəbiyyatların istifadə müddəti: kitab - 30, dövrü nəşr - 15, mikrofilm (surətlər) - 45 (əgər müvəqqəti istifadə üçün göndərilirsə), mütəmadi soruşulan vahid kitab nəşrləri və vahid nüsxələr - 10 gündür. Sifariş alan heç bir kitabxana öz fondunda olan çap əsərlərini və başqa materlalları sifarişçi kitabxanaya göndərməkdən imtina etmək hüququna malik deyil. Kitabxanalar aldıkları ədəbiyyatı üzərində iş qurtaran kimi – yəni istifadə üçün nəzərdə tutulmuş müddətin sona çatmasını gözləmədən dərhal geri qaytarmağa borcludur. KAA vasitəsilə alınmış kitablar evə verilmir, ancaq oxu zalında istifadə olunur. Qaydalar pozulduqda qaydanı pozan kitabxana bu xidmət üsulundan müəyyən müddət məhrum edilə bilər. Hazırda Azərbaycan Milli Kitabxanası ona müraciət edən Azərbaycan Respublikası ərazisində istənilən kitabxanaya müəyyən edilmiş qaydalar çərçivəsində KAA xidmətini həyata keçirir. Milli Kitabxanada Elektron informasiya xidməti və KAA (kitabxanalararası abonement) şöbəsi oxuculara təqdim etdiyi virtual xidmət vasitəsilə rayon və şəhər MKS-lərinin fondunda olmayan ayrı-ayrı kitablardan (bədi ədəbiyyat istisna olmaqla) müəyyən hissənin, fəslin, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə, elmi əsərlərdə, məcmuələrdə dərc olunmuş məqalələrin elektron versiyasının yerlərə çatdırılmasını həyata keçirir. Sifariş üçün **orders@anl.az** e-mail ünvanına müraciət edən hər bir rayon MKS-nə ödənişsiz xidmət göstərilir. Şöbə tərəfindən beynəlxalq KAA xidməti də həyata keçirilir.

KOMPÜTER ŞƏBƏKƏSİ - 1.Şəbəkə avadanlığı və verilənlərin ötürülməsi mühitinin (bu məqsədlə kabeldən, telefon xətlərindən və simsiz rabitədən istifadə etmək olar) köməyi ilə öz aralarında birləşdirilmiş işçi stansiyaların məcmusu. Hesablama resurslarından, əlavələrdən və məlumatlardan birgə istifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. 2.Rabitə kanallarının və kommunika-

siya vasitələrinin köməyi ilə məlumatların mübadilə edilməsi və istifadəçilərin şəbəkənin proqram texniki informasiya və təşkilati resurslarından istifadə imkanını üçün vahid sistem şəklində birləşdirilmiş kompüterlərin məcmusu. Coğrafi yayım dərəcəsinə görə şəbəkələr lokal, şəhər, korporativ, qlobal və digər növlərə bölünür. Lokal şəbəkə (LŞ) bir otağın, binanın və ya müəssisənin həddləri zonasında olan bir neçə kompüterə əlaqələndirir. Qlobal şəbəkə (QŞ) coğrafi baxımdan bir-birindən böyük məsafədə yerləşən kompüterləri birləşdirir və lokal şəbəkədən kommunikasiyaların daha böyük uzunluqlu olması ilə fərqlənir (peyk, kabel kommunikasiyaları və s.). Kitabxanalarda lokal şəbəkələr kitabxana daxili kompüterləri bir-biri ilə əlaqələndirir və informasiya mübadiləsinə zəmin yaradır.

M

MARC FORMATI (ing. Machine-Readable Cataloging) – Kataloqlaşdırılmış yazının maşınlaşdırılan formatı kimi izah edilir. İlk dəfə 1965-1966-cı illərdə ABŞ Konqres Kitabxanası tərəfindən kataloqlaşdırılmış məlumatların maşınlaşdırılan forma-ya çevrilməsi məqsədilə MARC I işlənmişdir. Analoji iş Böyük Britaniyada Britaniya Milli Bibliografiyasının (BNB MARC layihəsi) nəşrinin hazırlanması zamanı maşınlaşdırılan məlumatların istifadəsinin təmin edilməsi üçün Kataloqlaşdırma üzrə Britaniya Milli Şurası tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bu işlər əsasında 1968-ci ildə MARC-ın kommunikativ ingilis-amerikan formatı (MARC II layihəsi) yaradılmışdır. Sonralar formatın istifadəsinin inkişafı prosesində UKMARC, İNTERMARC, USMARC, AUSMARC, DanMARC, LCMARC, NorMARC, CANMARC və s. kimi 20-dən çox müxtəlif versiyaları meydana gəldi. 1977-ci ildə Kitabxana Assosiasiyalarının Beynəlxalq Federasiyası (İFLA) tərəfindən MARC universal formatı (UNIMARC) nəşr edildi. 1999-cu ildə ABŞ (USMARC) və Kanadanın (CANMARC) bib-

liografik formatlarının birləşməsi nəticəsində yeni format – MARC 21 yaranmışdır. Hazırda bir sıra avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri MARC 21 formatından istifadə edir. Azərbaycanın ilk milli kitabxana-informasiya sistemi olan ALİSA proqramı da MARK 21 ilə işləyir.

MOBİL ƏLYETƏRLİK – Bu gün məlumatların ötürülməsinin simsiz texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi çoxsaylı şəbəkə xidmətlərinə mobil cihazlar (noutbuk, smartfon) vasitəsilə girişi həyata keçirməyə imkan verir. Simsiz kanallar üzrə internet şəbəkəsinə əlyetərlilik xidməti daha çox tələb olunur, buna görə də kitabxanalar bütün vacib avadanlıq və proqram təminatı ilə, həmçinin mövcud xidmətin təqdim edilməsi üçün əlaqə kanalları ilə təchiz edilməlidir. Həmçinin mobil texnologiyalar vasitəsilə kitabxana resurslarına əlyetərliliyi həyata keçirmək də mümkündür. Bunun üçün müvafiq proqramların yazılması zəruridir.

MOBİL STELLAJ – Mobil stellajlar mühafizənin kompaktlığı, yerə qənaət və istifadə rahatlığı ilə xarakterizə olunan, döşəməyə bərkidilmiş mobil relslər üzərində əl ilə hərəkət edən rəflər sistemindən ibarətdir. Mobil stellajlar əsasən kitabxanalarda, arxivlərdə, ofislərdə, banklarda sənədlərin mühafizəsi məqsədilə istifadə edilir. Bu stellajlar etibarlı konstruksiyaya malik olub böyük sayda sənədlərin uzun müddət mühafizəsini təmin edir. Fondun yerdəyişməsi zamanı təhlükəsiz olan belə stellajlarda rəflərarası yalnız 1 keçid olur ki, bu da yerə qənaət və sənədlərin istifadəsində operativliyə səbəb olur.

MULTİMEDIYA – vahid informasiya mühiti şəklində təşkil edilmiş, müxtəlif mənşəli verilənlərlə (qrafika, mətn, səs, video) dialoq rejimində işləməyə imkan verən aparat və proqram vasitələri kompleksidir. Bu, informasiyaları (verilənləri) səs, animasiya və qrafik görüntüləri birləşdirən texnologiyadır. Bundan əlavə, multimediya - kompüterlə ətraf mühitin informasiya müba-

diləsi vasitəsidir. Kitabxanalarda, mədəni-tarixi irsin təbliği prosesində, oxuculara xidmətdə multimediyə vasitələrinin istifadəsi mühüm rol oynayır. Onların istifadəsi:

- kitabxanada keçirilən kütləvi tədbirlərin oxucular arasında təbliğinə müsbət təsir göstərir, onların keyfiyyətini, əyanılığını, estetikasını yaxşılaşdırır və informasiyanın mənimsənilməsinin effektivliyini artırır;

- kitabxanaya yeni oxucuları - təşəbbüsçü gəncliyi cəlb edir, yaşlı nəslin nümayəndələrinə elektron nəşrlərdən istifadəyə kömək edir və onlarda təqdim edilən informasiyalara inamı artırır;

- oxucuların dünyagörüşünü artırır, maraqlarını inkişaf etdirir, mütaliəni təbliğ edir, ilkin mənbə kimi kitabə müraciəti təmin edir;

- kitabxanaçı kadrları professional hazırlıq və kompüter texnologiyasından istifadə səriştəsini artırmağa, müasir texniki vasitələrlə işləmək bacarığını formalaşdırmağa sövq edir;

- yaradıcılığın inkişafını, özünüifadəni, ideyaların həyata keçirilməsini, mədəni və ictimai dəyərlərlə mübadiləni stimullaşdırır.

Müasir dövrdə multimedia vasitələrinin tətbiqi və istifadəsi sahəsində ölkənin şəhər və rayonlarında Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin, kütləvi kitabxanalar üçün metodiki mərkəz funksiyasını həyata keçirən M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının xidmətləri böyükdür. Artıq bu gün Milli Kitabxananın oxucuları, eləcə də dünya miqyasında Azərbaycanla maraqlanan bütün insanlar Milli Kitabxananın saytı (anl.az), elektron kataloqu və elektron kitabxana vasitəsilə zaman və məkan problemi olmadan resurslardan sərbəst istifadə edə bilər, müxtəlif mövzularda və görkəmli şəxslərlə bağlı hazırlanmış tammətli elektron məlumat bazalarından, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərindən də bəhrələnilər.

N

NÜFUZLU (AVTORİTET) FAYLLAR – müəllif, kollektiv müəllif və ya predmet rubrikası haqqında vacib informasiyanı əks etdirir. Nüfuzlu fayl tək-cə sənədlərin təsviri üçün kataloqlaşdırıcıların güclü aləti deyil, həmçinin axtarışın təşkili üçün vacib hesab edilir. Nüfuzlu faylın olması kalaloqlaşdırıcının işini optimallaşdırır, fərdi və kollektiv müəllif adı üzrə, seriya adı üzrə, predmet rubrikası üzrə və təsnifat indeksi üzrə elektron kataloqda axtarışı asanlaşdırır. Kataloqlaşdırıcı elektron kataloq üçün yazı yaradarkən mövcud avtoritet (normativ) başlıqlardan (siyahıdan) daha uyğun olanı (hansı ki, müəllifin dəqiq identifikasiyasını təmin edir) adekvat predmet rubrikası və təsnifat indeksini seçməlidir. Tematik rubrikalara şəxs adları, müəssisə adları, coğrafi adlar, seriya başlıqlarına görə nüfuzlu fayllar yaradılır. Nüfuzlu fayllar biblioqrafik yazıların yaradılması və indeksləşdirmə terminlərinin seçilməsi zamanı məlumatların mənbəsi kimi, elektron kataloqun istifadəçiləri tərəfindən dəqiq axtarışın və biblioqrafik yazıya girişin təşkili üçün, informasiya-axtarış dilinin, nüfuzlu nəzarətin təşkilinin aparılması üçün lazımdır. Şəxslər haqqında nüfuzlu fayllara təxəllüs, soyad, müxtəlif dillərdə yazılma variantları, yaşadığı illər, elmi və fəxri adlar və digər informasiyalar daxildir. Kollektiv adların nüfuzlu fayllarına müəssisənin bütün əvvəlki adları və mövcud variantları daxil edilir. Həmçinin adlandırmanın tarixi ilə bağlı və müəssisənin digər məlumatlarını əks etdirən abbreviaturalar (akronim) verilə bilər. Məs., AMK-Azərbaycan Milli Kitabxanası (müxtəlif vaxtlarda: Mərkəzi Kitabxana, Dövlət Kitabxanası, Respublika Kitabxanası). Tezaurus və nüfuzlu faylların istifadəsi sənədləşmənin səviyyəsini, axtarışın dəqiqliyini və tamlığını yüksəltmək, müxtəlif informasiya sistemlərinin semantik uyğunluğunu təmin etməyə kömək edir. Tezaurus xüsusi terminologiyadır, dilin (idarəetmənin avtomatlaşdırılmış sistemi üçün formalaşdırılmış dilin və ya milli dilin,

konkret elm dilinin) semantikasını müəyyənləşdirir. Ayrı-ayrı predmet sahələrinin təsviri üçün alət hesab edilir.

O

OXUCU KARTI (plastik-elektron oxucu bileti) – Bir sıra müasir tipli, avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda və dünya təcrübəsində geniş tətbiq edilir. Azərbaycan Milli Kitabxanasında oxucuların qeydiyyatı prosesi də avtomatlaşdırılmışdır və oxuculara plastik oxucu kartları verilir. Oxucu şəxsiyyətini təsdiq edən sənədi qeydiyyat bölməsinə təqdim edərək qısa zaman ərzində qeydiyyat kartoçkasını doldurmadan ona elektron kart hazırlanır.

ONLAYN XİDMƏTLƏR – Bir sıra sahələrdə olduğu kimi kitabxanalarda da dövrün tələbinə uyğun olaraq onlayn xidmətlər daha aktualdır. Artıq müasir oxucuların müaliə xarakterinin dəyişməsi, tələb olunan ədəbiyyatı daha operativ, vaxt itirmədən və coğrafi məkan nəzərə alınmadan əldə etmək istəyi hazırkı elektron hökumətin də qarşıya qoyduğu əsas vəzifələrdəndir. Odur ki, bir sıra kitabxanalar oxuculara müxtəlif onlayn xidmətlər təqdim edirlər. Azərbaycan Milli Kitabxanasının “Elektron informasiya xidməti və kitabxanalararası abonement” şöbəsi də 2008-ci ilin mart ayından etibarən oxucularına “Məsafədən sifariş” (Virtual sifariş) xidmətini təqdim edir. Xidmətin əsas məqsədi kitabxanaya gəlmədən, heç bir axtarış sisteminə müraciət etmədən oxuculara rahat şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Qeyd olunan xidmət növündən istifadə etmək istəyən hər bir oxucu kitabxananın saytına daxil olmaqla virtual bölməni açır və sifarişin qəbulu haqqında olan məlumatlarla tanış olur. Oxucu özünə lazım olan kitabın təsvir ünsürlərini (kitabın adını, müəllifini, ilini, şifrəsini və s.) yazıb göndərir və kitabxanaya gəlib sifariş etdiyi kitabı əlavə vaxt sərf etmədən oxumaq hüququnu qazanır. Bu xidmət növündən istifadə edən oxucuların sayı gündən-günə çoxalmaqdadır. Kitabxana həmçinin onlayn **metodik xidməti**

(kitabxanaçılar üçün – **metodik@anl.az**) həyata keçirir və ölkənin istənilən nöqtəsindən hər bir kitabxana işçisinin ixtisasa dair sorğularını operativ şəkildə cavablandırır. Bu zaman kitabxanaçılar Milli Kitabxananın saytı vasitəsilə müvafiq bölməyə daxil olmaqla sorğularını ünvanlayırlar. Digər onlayn “**Bibliografik sorğu**” xidməti də kitabxananın saytı vasitəsilə istifadəçilərə kitabxana-informasiya xidmətini həyata keçirir. Bölməyə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə konkret nəşrin (kitab, jurnal, qəzet, not və s.) Milli Kitabxananın fondunda olub-olmaması və ya nəşrə dair məlumatların dəqiqləşdirilməsi haqqında informasiya əldə etmək mümkündür.

Ö

ÖDƏNİŞLİ XİDMƏTLƏR – Bu gün kitabxanalarda ödənişli (pullu) xidmətlərin təşkili daha aktualdır. Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində formalaşmış pullu xidmətlər sistemini şərti olaraq 3 növə bölmək olar: intellektual, təşkilati və servis xidmətləri.

Kitabxanada təqdim edilə biləcək pullu xidmətlər aşağıdakılardır: Surətçıxarma; Xarici dil, kompüter, rəsm və digər kurslar; Laminasiya (A3, A-4, A5); Mətnin kompüterdə yığımı; Cildləmə (diplom işi, dissertasiya və s.); Skaner; Çapetmə (rəngli, ağ-qara); Sənədlərin fotosurətinin çəkilməsi, onların elektron çatdırılması; İstifadəçinin sorğusuna uyğun informasiyanın elektron daşıyıcıya köçürülməsi; Kompüterlə iş üzrə fərdi məsləhətlər; KAA vasitəsilə kitab verilişinin təşkili; Elanların yerləşdirilməsi (vebsaytda).

R

RETROKONVERSİYA (RETROSPEKTİV KONVERSİYA) – Retrokonversiya kağız daşıyıcılarda mühafizə edilən

informasiyanın elektron formaya transformasiya edilməsini həyata keçirən xüsusi sənaye texnologiyasıdır. Bu, mətn məlumatlarının qrafik formadan skaner və avtomatik tanıma yolu ilə rəqəmli maşınlaoxunan formaya çevrilməsidir. Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılmasında vacib məsələlərdən biri bütün kataloq kartoçkalarının retrokonversiyasıdır. Kartoçka və kitab formasında olan kataloqların müxtəlif retrokonversiya üsullarının kombinasiyası məlumdur. Müasir kitabxanalar retrokonversiyadan tez-tez istifadə edirlər. Bunun bir çox səbəbləri vardır:

- Lazım olan ədəbiyyatın açar sözlərə görə operativ axtarışının təmin edilməsi. Təkcə kitabxana kataloqunun rəqəmsal maşınlaoxunan formaya çevrilməsi müəssisə işçilərinin əməyini əhəmiyyətli dərəcədə optimallaşdırır;

- Kitabxananın imkanlarının genişləndirilməsi, onun daşıyıcılar dairəsinin artırılması. Bütün kitabxana fondunun retrokonversiyası ona dünyanın istənilən yerindən istənilən vaxt əlverişliyə imkan verir;

- İlk mənbələrin mühafizəsi, onların xidmət müddətinin uzadılması.

Milli Kitabxanada da retrokonversiya işi həyata keçirilir, rus dilində ədəbiyyatın sistemli kataloqu retrokonversiya edilmiş, skan olunmuş kartoçkalar elektron bazaya yerləşdirilmişdir.

RƏQƏMSALLAŞDIRMA - Kitablarnın rəqəmsallaşdırılması çap kitablarının elektron formaya çevrilməsidir. Kitablarnın elektron sürətləri elektron kitabxanaları formalaşdırır. Dünya və Azərbaycanın elm və mədəniyyətinin, iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin nailiyyətlərinin təbliği və informasiya təminatını həyata keçirmək üçün elektron resurslar ən rahat və hazırda geniş istifadə edilən vasitədir. Adətən rəqəmsallaşdırılmış kitablarnı DjVu, Portable Document Format (PDF), JPG və ya TIFF formatlarında kitabxananın serverində saxlanılır. Rəqəmsal aparatlar, robot-skaner və müvafiq proqramlar vasitəsilə nəşrlərin tammətnli elektron resursları hazırlanır, hazırlanmış tammətnli

resurslar müvafiq proqramlar vasitəsilə redaktə edilir. Müəllif hüquqlarının qorunması qanunlarını rəhbər tutaraq yaradılmış tammətnli resursları oxucuların istifadəsinə təqdim etmək üçün onlar İnternet və İntranetin (lokal şəbəkə) Azərbaycan, rus və ingilis dilli bazalarında yerləşdirilir. Milli Kitabxana elektron resursların yaradılması və elektron məlumat bazalarının hazırlanması üçün 2006-cı ildən başlanmış və bu gün də davam etdirilir.

S

SƏNƏDLƏRİN ELEKTRON ÇATDIRILMASI – Bir sıra kitabxanalarda bu xidmətdən istifadə edilir. Sifarişlər internet-saytlar, elektron poçt vasitəsilə həyata keçirilir. Oxucu ona lazım olan sənədi əldə etmək üçün kitabxanaya müraciət edir, əgər kitabxanada həmin sənədin elektron mətni varsa həmin oxucuya xidmət göstərilir. Azərbaycan Milli Kitabxanası bu xidməti bütün respublika oxucuları üçün həyata keçirir. Belə ki, region kitabxanalarının (rayon (şəhər) MKS-ləri) oxucularına xidməti asanlaşdırmaq məqsədilə hər bir bölgənin mərkəzi kitabxanasından Milli Kitabxanaya müraciət edilir və Milli Kitabxana oxucuya lazım olan sənədin elektron mətnini həmin mərkəzi kitabxanaya göndərir. Beləliklə, ən ucqar bölgədə belə oxucular uzaq məsafələr qət etmədən öz rayonunda, kəndində Milli Kitabxananın resurslarından operativ şəkildə istifadə etmək hüququ qazanır.

T

TELELİFT - irihəcmli və ağırçəkili əşyaların müəssisə daxilində hərəkətini təmin edən avtomatlaşdırılmış nəqliyyat vasitəsi. Kitabxanada telelift - müəyyən həcmdə və çəkiddə sənədlərin (kitab, jurnal, qəzet, audio-video daşıyıcılar və s.) kitabxana daxilində tez və səssiz, dayanmadan lazımı yerə (zala, fonda)

çatdırılmasını təmin edən konteynerdir. Bir sıra dünya kitabxanalarında teleliftlərdən geniş istifadə edilir.

V

VEBLİOQRAFIYA - Müasir kitabxanaların fəaliyyətinin aktual məsələlərindən biri, istifadəçilərin informasiya sorğularının təmin edilməsi üçün İnternet informasiya resurslarından istifadədir. Bu resursların siyahılarının tərtibi məqsədilə vebliografik göstəricilərin hazırlanmasına ehtiyac vardır. Bu termin hələ 1990-cı illərdə Amerika mətbuatında istifadə edilmişdir. Termin həmçinin *veb-bibliografiya* və *veboqrafiya* kimi də işlənir. Vebliografik göstəricilər bibliografik vəsaitlərin xüsusi növü olub, İnternet informasiya resurslarını (elektron sənədləri, linkləri) əks etdirir. Bu cür göstəricilər kitabxanaçılar və istifadəçilər üçün mühüm sorğu-bibliografik resurs hesab edilir. Vebliografik göstəricilər həm soraq-bibliografiya aparatının bir hissəsidir, həm də internet istifadəçilərinin informasiya mədəniyyətinin və özünə xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsinə təsir edir. Hər bir kitabxana oxucular üçün faydalı olacaq resursların, saytların linklərini siyahı formasında saytda yerləşdirməklə onların diqqətinə çatdırmaqla vebliografik nümunələr yaratmış olur.

VEBOMETRİYA - (Webometrics) – informatikanın bölməsi olub, World Wide Web (Ümumdünya Hörümçək Toru) ilə qarşılıqlı əlaqədə olaraq informasiya resursları, strukturları və texnologiyalarının yaradılması və istifadəsini kəmiyyət aspektlərinin təşkili çərçivəsində tədqiq edir. Vebometriya bibliometriya ilə bağlı olub müəyyən dərəcədə elmmetriya ilə də kəşifir. Termin ilk dəfə 1997-ci ildə Tomas Almind və Petr İnqversen tərəfindən istifadə edilmişdir. Vebometriya özündə 2 əsas funksiyaları birləşdirir: veb-saytların statistikasını (veb-göstəricilərin (sitat edilmə indeksləri, saytların monitorinqi) işlənməsi və istifadəsi, vebdə

sosial hadisələrin təhlili, hiperistinadlar); bibliometrik metodlar vasitəsilə veb-saytların xüsusiyyəti və xarakterinin öyrənilməsi. Vebometriya dünya universitetlərinin, elmi saytların keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinə əsaslanaraq reytinglərini təyin edən elmi-metriyanın bir sahəsidir və iki istiqamətdə tədqiqatlar aparır: təşkilatların qiymətləndirilməsi; ölkənin qiymətləndirilməsi.

VİDEOKONFRANS (TELEKONFRANS) – Telekonfrans sistemləri coğrafi olaraq bir-birindən uzaqda olan insanlar və ya qruplar arasında müxtəlif texnoloji avadanlıqların köməyi ilə əlaqələrin qurulmasını təmin edir. Bu sistemlərdən təkcə səs əlaqəsinə əsaslanan “audio telekonfrans”, səs və hərəkətsiz qrafik əlaqəyə əsaslanan “audio-qrafik telekonfrans”, səs və hərəkətli görüntü əlaqəsinə əsaslanan “video telekonfrans”lar fərqləndirilir. Bu telekonfranslarda iştirak etmək üçün müasir texniki vasitələrin olması və İnternet şəbəkəsinə qoşulmaq kifayətdir. Respublikamızda da kitabxana şəbəkəsində videokonfransların təcübəyə tətbiqi və müntəzəm istifadəsi kitabxana işinin inkişafında, mövcud problemlərin birgə həllində, qabaqcıl təcrübə mübadiləsinin aparılmasında, peşəkar kadr hazırlığında çox əhəmiyyətli olar.

VİRTUAL OXU ZALI – oxuculara çap əsərləri və digər sənədlərlə xidmət etmək üçün nəzərdə tutulan, xüsusi təchiz olunmuş otaq və ya işçi yeri. Adətən virtual oxu zalı kitabxananın müəyyən sənəd bazasını təqdim etdiyi məkandır. Məsələn, Azərbaycan Milli Kitabxanasında Rusiya Dövlət Kitabxanasının Elektron Dissertasiya Fondunun virtual oxu zalına birbaşa giriş yaradılmışdır. Bu iki ölkə arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq və xüsusi müqavilə əsasında həyata keçirilir. Eynilə Azərbaycan kitabxanaları da öz resurslarını həm ölkə daxilində, həm də xarici ölkələrdə təqdim edə bilər. 2015-ci ildə Türkiyə Milli Kitabxanasında Azərbaycan guşəsinin yaradılması və Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron resurslarının virtual oxu zalının açılması məsələləri müzakirə olunmuş, 2016-cı ildə tənənəli açılış mərasiminin

təşkil planlaşdırılmışdır. Guşədə Azərbaycan həqiqətlərini özündə əks etdirən Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, etnoqrafiyası, ədəbiyyatı, incəsənəti və s. mövzularda kitablar nümayiş olunaçaqdır. Virtual oxu zalında bir neçə kompüter vasitəsilə Azərbaycan Milli Kitabxanasının lokal şəbəkəsində yerləşdirilən, İnternetə çıxışı olmayan kitablar türkiyəli oxucuların, Türkiyədə yaşayan həmyerlilərimizin, eləcə də tədqiqatçıların ixtiyarına veriləcəkdir. Azərbaycan tarixi, Azərbaycan ədəbiyyatı, dissertasiyalar, notlar, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərini əhatə edən qəzet və jurnalların tam komplekti xüsusi hazırlanmış proqram vasitəsilə oxuculara çatdırılacaqdır. Bu təşəbbüs bir sıra xarici ölkələrin kitabxanalarında da planlaşdırılır.

VİRTUAL OXUCU (istifadəçi) – kitabxananın saytından, elektron resurslardan, kitabxananın təqdim etdiyi onlayn xidmətlərdən istifadə edən oxucudur (istifadəçi). Belə oxucular birbaşa deyil əsasən e-mail vasitəsilə kitabxanaya müraciət edirlər.

VİRTUAL SƏRGİ – İstifadəçilərə kitabxana-informasiya xidmətinin yeni növü olan virtual sərgilər informasiyanın təqdim edilməsinin ənənəvi və yeni üsullarının sintezini təşkil edir. Müasir çoxfunksiyalı informasiya resursu kimi virtual sərgi yer və məkanla məhdudlaşmır. Ənənəvi kitab sərgisinin virtual forması kimi oxuculara kitabxana fondunun qiymətli ədəbiyyatı ilə virtual şəkildə tanış olmağa imkan verir. Burada oxucu sərgilənən kitabların müəllifi, sərlövhəsi, titul vərəqi, nəşr haqqında qısa annotasiya ilə tanış ola bilər. Əsasən yeni kitablar, müəyyən əlamətdar və tarixi günlərə, görkəmli şəxslərin yubileylərinə həsr edilmiş, dövrün, zamanın aktual məsələlərinə dair virtual sərgilər təşkil etmək olar. Bu sərgilər səyyar xidmət prosesində də təqdim edilə bilər.

VİRTUAL SİFARİŞ – məsafədən sifariş deməkdir. Hazırda bir sıra müasir tipli kitabxanalar oxucularına bu xidməti təklif

edirlər. Bu zaman oxucular e-mail vasitəsilə kitabxanaya sorğu ilə müraciət edirlər. Milli Kitabxana da 2008-ci ildən etibarən virtual sifariş xidmətini həyata keçirir. Kitabxananın üzvü olan hər bir oxucu saytda müvafiq (<http://www.anl.az/new/az/order/19-Virtual-sifari%C5%9F>) bölməyə daxil olmaqla təqdim edilmiş anket formasını dolduraraq kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə kitab, jurnal və qəzet sifariş verə bilər. Sifarişlər bazar ertəsindən başqa hər gün qəbul olunur. Ədəbiyyatın şifrəsini kitabxananın elektron kataloquna daxil olmaqla əldə etmək olar. Sifarişlər 3 gün müddətinə saxlanılır. Qəzetlərin sifərişi həmin gün üçün etibarlıdır. Virtual sifariş vasitəsilə oxucular kitabxanada əlavə vaxt sərf etmədən onlara lazım olan ədəbiyyatı operativ şəkildə əldə edirlər.

İstifadə üçün açıq olan e-resurslar:

- **Azərbaycan Milli Kitabxanası**
<http://www.anl.az/new/az/pages/60>
<http://anl.az/el.php>
http://anl.az/el/musiqi_kitabxanası/index.php
- **The Directory of Open Access Repositories**
<http://opendoar.org>
- **Bakı Dövlət Universitetinin Elektron Kitabxanası**
<http://elibrary.bsu.az>
- **Bakı Hüquq Jurnalı**
<http://aaa.org.az/publications>
- **IFLA Journal**
<http://www.ifla.org/node/10000>
- **Ebooks in Azerbaijani**
<https://e-book.az>
- **Report News Agency**
<http://report.az/en/>
- **Baku State University Law Review**
<http://lr.bsulawss.org/>
- **Digital Public Library of America**
<http://dp.la/>
- **Open Journal of Political Science**
<http://www.scirp.org/journal/OJPS>
- **Center For Economic & Social Development**
<http://cesd.az>
- **Electronic Information for Libraries**
<http://www.eifl.net/news>
- **Audiovisual Library of International Law**
<http://legal.un.org/avl/ha/ufp/ufp.html>
- **Textbooks and Fiction**
<http://book.ilkaddimlar.com/>
- **Fiction in English**
<https://www.goodreads.com/>
- **Ebooks in Russian**
<http://bookfi.org/categories>
- **PubMed.gov**
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/>

- **The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan**
<http://www.stat.gov.az/indexen.php>
- **Directory of Open Access Journals**
<http://doaj.org>
- **World Bank Open Knowledge Repository**
<https://openknowledge.worldbank.org/>
- **Elsevier**
<http://www.elsevier.com/about/open-access/open-access-journals>
- **Library of Congress E-Resources**
<http://eresources.loc.gov/>

İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti

Sorğu kitabçası

Nəşriyyat redaktoru: *Mehriban Cəfərova*

Ünvan: AZ-1000 Bakı ş., Xaqani küç. 57

E-mail: contact@anl.az

URL: www.anl.az

M.F.Axundov adına Azərbaycan
Milli Kitabxanasının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Sifariş: 11

Çapa imzalanmışdır: 07.04.2016

Tirajı: 200

Pulsuz